

ДАВНЯ УКРАЇНА В ПРОЗІ Б.ЛЕПКОГО

Оскільки я сповідаю повне право автора проявляти власні уподобання, то й намагаюся витлумачити – передусім, для себе – оте, що раніше (а, може, й за інерцію й дотепер) називали творчою лабораторією письменника чи (ще фантазійніше!) творчою майстернею, а я сприймаю як велику містерію творця. І знову ж таки, не претендуючи на істину в останній інстанції, намагаюся віднайти певну концепцію бачення Богданом Лепким тієї Давньої України, котра ще цілком донедавна була для нас "срібним маревом удалині". Причому віднайти такі тлумачення, уникаючи препаратії живої тканини літератури, що неминуче веде до профанації її.

Проте, можу засвідчити, як то небезпечно та необачно зголошуватися до аналізу навіть і невеликої частини текстів автора, якого всієї спадщини (аж до епістолярної!) не знаєш. Не зупинитимусь на необхідності знання історико-культурного контексту – що розуміється само собою... Але на даному етапі становлення українського літературознавства і неспеціалістові вибачливо доходити голосу й висловлюватися з певних проблем – якщо претензії, звичайно, залишатимуться в межах пристойності.

Отож, запропонована тема обрана, виходячи з моїх наукових зацікавлень, а не з тих, скажімо, міркувань, яке місце посідає давньоукраїнська тематика в творчості Б.Лепкого. Місце займає – власне що – незначне. Але для мене – помітне. Тому знаменним стає тлумачення Б.Лепким тієї доби, як – для мене – прояв духовного сум'яття української інтелектуальної еліти, яке для ширшого загалу стало певною мірою драмою.

І тут бажано застерегтися від звинувачень у тому, що до літературного аналізу підходиться з невластивими критеріями й накидається літературі невластиві функції. Не властиві, проте – вважаю – відповідні щодо ролі й перебігу вітчизняних історико-культурних процесів. Се ж сама історія накинула українській літературі функції та роль, що не були притаманними іншим літературам, зокрема, це були ролі історіографії та історіософії. Для багатьох представників українства Княжа доба – як єдиний період державницького розвитку

їх Вітчизни – поставала в образі "золотого віку" України, для інших – безперечними святощами. А якою бачив її Б.Лепкий? Присвятив він їй на диво небагато сторінок своєї письменницької спадщини: оповідання "Каяла", що є, фактично, перестівом "Слова про Ігорів похід" та – передусім – повість "Вадим". Проте сей невеликий обсягом твір позначений історіософською насиченістю, тож і схилиє до певних роздумів.

До основних історіософських проблем, поданих крізь бачення Б.Лепким Княжої доби, належить:

- процес державотворення в аспектах зовнішньо- та внутрішньо- політичних, культурних мілітарних та ін.;
- джерела влади та ієрархія їх легітимності;
- співвідношення закону та сваволі;
- боротьба поміж суспільним правом та анархією;
- ціна мілітарної експансії, її доцільність та виправданість;
- кореляція поміж суспільними правами і становими обов'язками;
- боротьба поміж суспільними стереотипами та становлення індивідуального й особистісного тощо.

Цей ряд можна продовжувати.

Хвилює автора й проблема рецепції зовнішніх впливів при необхідності збереження автохтонних культурних надбань. У цьому контексті закономірно виникає колізійність прилучення традиціоналістської суспільності до феноменів супранациональних – наприклад, своєрідні взаємодії поміж системою цінностей епохи варварства та шкалою християнських вартощів.

Проте з такого окреслення кола питань "Вадима" виникає й ціла низка проблем. І передусім та, що особисто я не віднайшла в творчості Б.Лепкого певної саме концепції Давньої України. Звичайно, він і не зобов'язаний був її подавати, проте... Як зазначалося, Княжа Доба вже традиційно тлумачиться як щось на кшталт "золотого віку" української історії, Б.Лепкий – надто яскрава величина в українській літературі ХХ ст.

Все почалося з того, що обрана тема зафіксувалась мені як "образ Давньої України", а вже саме поняття "образу" з наведених міркувань асоціювалося з "ідеалом". І раптом такого ми в прозі Б.Лепкого не знаходимо. І взагалі, чому для художнього втілення було обрано період князювання саме Святослава Завойовника – першої

швидкоплинної зірничі української державності, а не Ярослава – світанку, чи Володимира Мономаха – зеніту?

Повторюю, як на мене, то в прозі Б.Лепкого не знайшла втілення певна концепція (історико-культурна) Давньої України. Про що ж це може свідчити? Про відсутність такої? Але ж вона – не зупиняймося на якісному аспекті – була в Б.Лепкого-літературознавця, врешті – педагога...

Та раптом я збагнула, що в своїй прозі Б.Лепкий подав навіть більше, ніж концепцію – він створив власне образ. Образ, визначальним для якого і є ота конкретно-чуттєва, емоційна наснаженість. І ця конкретна чуттєвість у даному випадку важливіша від концепції, ідеї, теми й т.п. Б.Лепкий у "Вадимі" одкрив перед читачем Давню Україну так, як знімається археологічний прошарок, і подивований нащадок отримує можливість торкнутися соборної плінфи чи голосника з клеймом, з боку зауваживши заіржавілого ножа, яким, може, когось було позбавлено життя... (І тут знову ж постає питання – так що ж, якщо зняти іржу... до чого цей твір людських рук може надаватися?)

Отож, Б.Лепкий подав у "Вадимі" та "Каялі" образ, візію Давньої України, але – який, яку?

Ця візія й укладається в славетне кільце Мебіуса, де личка й виворітна сторони взаємообмінюються, або в сакральний знак Дао – Великого Шляху Всесвіту, де темне й ясне плавно взаємопереходять ("те, що дійшло зеніту свого розвитку, плинно переходить у свою протилежність"). Так і в образі Давньої України Б.Лепкого співіснують великий порив до творення й відрух, стихія (що згодом переходить у саморуйнацію) – а тема ся згодом відгукується й у "Мазепі". Змагаються межі собою ідеї автократії та охлократії (а теократична "зависає" лише як несерийнятий натяк); змагаються жертвність та хибно зрозуміла честь (і се згодом пролунає в "Мазепі"); розуміння влади як обов'язку та влади як даності сваволі; експансія як вимушений крок самозахисту та крок до самознищення... Знову ж таки, цей ряд можна продовжити. Але підсумок може бути лише таким, що Б.Лепкий не творить ідеалізований "лубочний" образ Давньої України, а власне внутрішньо (приховано-потужно) динамічний – наче якусь глибинну магму.

Концепція збіднює, схематизує життя. Історизм окрадає історичність, зазіхаючи на безмежну багатоманітність історичного буття, обгинаючи її. Історія є великим таїнством, в якому не все можна витлумачити раціонально. Точніше, не можна все вичерпати раціо-

нальністю, тому що в основі екзистенції з нею (раціональністю) співіснує й ірраціональність. Тому власне література – через містерію творчості та магію художнього образу – взаємно зближує епохи й дає їм можливість зазирнути, глянути одна одній у вічі.

А особливо для мене великим святом стало те, що Б.Лепкий зобразив Київ, як динамічну контактну зону, де поряд блукають Дандамід, Держко та Вадим – себто античність, поганство та християнство. І не ворогують, взаємно знищуються. Різні культури й традиції, подані в сих літературних образах, знаходять засоби комунікації, порозуміння, взаємообміну та взаємозбагачення. Образ грека Дандаміда, як репрезентанта античної культурної традиції, є, безперечно, великим здобутком Б.Лепкого. І тут постає ще одна загадка, та вже зі сфери психології творчості. Адже в своїй літературознавчій розвідці "Начерк історії української літератури. Книжка I (до нападу татар)" Б.Лепкий стверджує, що "візантійці нам усього не передали – вони приховали від нас античність". А тут вулицями Києва крокує Дандамід, він вносить свій стиль життя, власну інтелектуальну традицію, пантеон, уподобання й т.п. Отже, чи й се є той випадок, про який Ліна Костенко казала, що "поет є медіум історії". Образ – духовна еманация – починає жити певним автономним існуванням, аніж творець з його науковими переконаннями. Се і є ще один приклад власне таїни творчості Б.Лепкого.

(Як доповнення – у дужках, хочеться додати й таке. Ще й до 80-их років тема прилучення Давньої України, а в ареалі Причорномор'я – й певної приналежності, до культурної спадщини Античності була однією з найбільш "табуйованих". Адже висвітлення її було, так би мовити, динамітом, підривною діяльністю супроти одіозної концепції "трибратньої коліски": навіть російська та радянська шовіністична наука при всіх намаганнях не могли знайти якісь нав'язання поміж античністю як культурним феноменом та "старшобратнім" московитським надбанням. З цього погляду – ще в одному, може, найяскравішому ракурсі вимальовується творча потенція "Вадима").

Та не полишає мене враження, що й у творчості Б.Лепкого стосовно Давньої України проявився комплекс нашої, української відступленої спадщини. Лише у Б.Лепкого та інших чесних українських творців-патріотів він зріс на ґрунті зачарованості, засліплення блиском "virtuti militaris", а для пристосуванців – полюбління, залежності від біблійної "юшки сочевичної". Якийсь фатум заступав очам наших інтелектуалів історичну та політичну роль власне духов-

ного творення у зведенні храму Української Держави. Може, саме тому стільки поколінь українців трагічно гинули й відходили, вбачаючи її, як лише позаземний небесний Єрусалим. Обидва твори Б.Лепкого з доби Київської Русі – і "Вадим" (себто історія Святослава Завойовника), і "Каяла" (отож, оповідь про безум свавілля) – закінчуються невиразним жестом у невідомість... А це ж – епоха буйного, динамічного, бурхливого розвитку письменства, шкільництва, малювання... Але ж уже такі діячі тієї епохи, як, передусім, Іларіон Київський, вбачали в духовному зростанні фундамент, джерело національної експансії, більше – месіанізму України! Ми випустили, а наші північні сусіди підходили й привласнили цю ідею і з XVIII ст. інтенсивно експлуатували й надалі експлуатуватимуть теорію свого культурного спадкоємництва від Київської Русі. Тому, може, немає більш нагальнішої потреби, як впоєння в широкі кола українства (а не лише еліти) переконання в державотворчій потужі інтелекту, просвіти. Дух животворить! Інакше ми ще довго полишатимемось, за словами прозорливиці Лесі Українки, "паралітиками з блискучими очима"!

Це – жодним чином не докір Б.Лепкому.

Хочу закінчити тим, що недоречними й безглуздими стають будь-які критичні зауваги, застереження. У своїй містерії творчості Б.Лепкий одну з дій присвятив Давній Україні. То ж честь йому за це, хвала й вдяка. А критично наставлені до того (й сьогоднішні) сучасники мали (й мають) можливість реалізувати свій інтелектуальний запал, запропонували читачеві твори власні. Я ж подивляю духовну наснагу Б.Лепкого за його візію історії України від часів найдавніших, предківських у тій формі, якою він збагатив нашу культуру. Всякий дар таланту – благодать!